

Mr Isidora Beraha

Alternative za unapređenje razvoja klastera malih i srednjih preduzeća u Srbiji

ALTERNATIVE ZA UNAPREĐENJE RAZVOJA KLASTERA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U SRBIJI

Mr Isidora Beraha

Beograd, 2012.

Autor

Mr Isidora Beraha

Naziv

Alternative za unapređenje razvoja klastera malih i srednjih preduzeća u Srbiji

Izdavač

Institut ekonomskih nauka

Beograd, Zmaj Jovina 12

Tel. (011) 2622-357, 2623-055; faks: (011) 2181-471

www.ien.bg.ac.rs

office@ien.bg.ac.rs

Za izdavača

Prof. dr Dejan Erić, direktor

Recenzenti

Prof. dr Slobodan Aćimović

Dr Srđan Redžepagić

Štampa

Čigoja štampa

Beograd, Studentski trg 13.

Tiraž

500 primeraka

ISBN 978-86-80315-97-3

Objavljivanje monografije pomoglo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

© 2012. Sva prava zadržana. Ni jedan deo ove knjige ne može biti reprodukovan u bilo kom vidu i putem bilo kog medija, u delovima ili celini bez saglasnosti izdavača, odnosno autora priloga.

*Mojim roditeljima Snežani i Avramu Izrael,
za bezgraničnu ljubav i podršku*

PROLOG

Mala i srednja preduzeća predstavljaju okosnicu rasta i razvoja nacionalnih ekonomija i faktor koji pojedinačno posmatrano najviše doprinosi povećanju zaposlenosti i unapređenju konkurentnosti, inovativnosti i dinamičnosti privreda. Zahvaljujući svojoj fleksibilnosti, sklonosti ka inovativnim i rizičnim poduhvatima i većoj mogućnosti za specijalizaciju, MSP se superiornije od velikih sistema prilagođavaju potrebama savremenih potrošača. U uslovima kontinuelnih strukturnih promena i sve izraženijeg pritiska koji nameće konkurencija, MSP postaju subjekti sposobni da na najefikasniji način odgovore na neizvesnost na globalnom tržištu. Zbog toga, kao i zbog njihovog dominantnog učešća u osnovnim makroekonomskim indikatorima, kreiranje stimulativnog ambijenta za osnivanje i razvoj malih i srednjih preduzeća poslednjih decenija je u fokusu pažnje kreatora ekonomskih politika svih razvijenih zemalja sveta. Po ugledu na njih i tranzicione i zemlje u razvoju sve izraženije zasnivaju svoj ekonomski rast i razvoj upravo na sektoru malih i srednjih preduzeća.

Razvoj sektora malih i srednjih preduzeća je jedan od ključnih faktora koji će determinisati dalji tok procesa prilagođavanja i približavanja srpske privrede razvijenim tržišnim ekonomijama. Kontinuirano povećanje učešća pomenutog sektora u ukupnom broju privrednih subjekata, zaposlenosti, ukupnom prometu, bruto dodatoj vrednosti i spoljno trgovinskoj aktivnosti, ukazuje na relativno značajan doprinos malih i srednjih preduzeća rastu i razvoju privrede Srbije.

Individualna mala i srednja preduzeća se, međutim, suočavaju sa brojnim poteškoćama, kao što su ostvarivanje ekonomije obima prilikom obezbeđivanja inputa, iskorišćavanje tržišnih mogućnosti koje zahtevaju značajnije proizvodne količine, homogene standarde i regularne nabavke, internacionalizacija pojedinih funkcija ili uvođenje inovacija u proizvode i procese. Većina tih problema potiče iz njihove izolacije, a ne veličine.

Uporedo sa jačanjem svesti o značaju malih i srednjih preduzeća, naučna i stručna javnost počela je da pokazuje rastuće interesovanje za koncept klastera. Saznanja predstavljena u čuvenoj knjizi "Wealth of Nations" Majkla Portera, nastaloj kao rezultat istraživanja fenomena udruživanja,

geografske koncentracije i regionalne specijalizacije, i uspešni primeri iz prakse, poput Silikonske doline, uticali su na globalnu popularizaciju koncepta klastera. Danas se klasteri smatraju izvorom konkurentnosti i inovativnosti malih i srednjih preduzeća, i posledično povećanja zaposlenosti. Kao takvi, predstavljaju okosnicu politika razvoja malih i srednjih preduzeća i ekonomskog razvoja uopšte.

Sušтина na klasterima zasnovanog pristupa je u saradnji i povezivanju malih i srednjih preduzeća i obrazovnih i naučno-istraživačkih institucija na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou. Povećan interes za izučavanje i primenu koncepta klastera je rezultat spoznaje da geografska koncentracija, regionalna specijalizacija, saradnja i umrežavanje preduzeća i institucija u velikoj meri determinišu njihovu konkurentnost i inovativnost, odnosno da udružena u klastere mala i srednja preduzeća ostvaruju bolje performanse.

U prilog tvrdnji prema kojoj klasteri postaju sve popularniji koncept, govori rastući broj različitih mera institucionalne podrške njihovom razvoju. U Evropi je identifikovano više od 2.000 poslovnih klastera i čitav spektar politika, programa i inicijativa. U Srbiji je, međutim, početak sistematskog istraživanja i primene koncepta klastera novijeg datuma. Formulisanje i implementacija politika i programa za podršku formiranju i razvoju klastera u Srbiji je odpočeto nakon političkih promena 2000. godine. Uprkos ostvarenom napretku, ocena srpske politike razvoja klastera još uvek nije zadovoljavajuća.

Imajući u vidu razvojne potrebe privrede Srbije, kao i činjenicu da koncept klastera u domaćoj stručnoj i naučnoj javnosti nije zastupljen u meri u kojoj savremena praksa ima potrebu za tim, autor je ovu monografiju posvetio upravo identifikovanju mogućih pravaca delovanja na unapređenju procesa razvoja klastera malih i srednjih preduzeća u nadi da će ona unaprediti teorijska i praktična znanja o samom konceptu i doprineti njegovoj široj primeni u privredi Srbije.

Uverena sam da će ova monografija imati praktičnu korisnost za kreatore ekonomske politike, naučnu i stručnu javnost uopšte i da će doprineti afirmaciji i široj implementaciji koncepta klastera u cilju unapređenja poslovnih performansi malih i srednjih preduzeća i njihovog većeg doprinosa rastu i razvoju privrede Srbije.

Sadržaj

PROLOG.....	5
PREDGOVOR	11
DEO I. KLASITERI MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA	15
GLAVA 1. MALA I SREDNJA PREDUZEĆA KAO FAKTOR EKONOMSKOG RASTA I RAZVOJA.....	17
1.1. ULOGA I ZNAČAJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U EKONOMSKOM RAZVOJU NACIONALNIH EKONOMIJA	17
1.2. EVROPSKA POVELJA O MALIM PREDUZEĆIMA	24
1.3. ANALIZA STEPENA RAZVIJENOSTI SEKTORA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U EU	26
1.4. ANALIZA STEPENA RAZVIJENOSTI SEKTORA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U SRBIJI.....	34
1.4.1. Razvijenost sektora malih i srednjih preduzeća u privredi Srbije	35
1.4.2. Uticaj svetske ekonomske krize na razvoj sektora malih i srednjih preduzeća u Srbiji.....	44
GLAVA 2. TEORIJSKE OSNOVE KONCEPTA KLASTERA.	55
2.1. POJAM I OSNOVNE DIMENZIJE KLASTERA	55
2.1.1. Pojam klastera	58
2.1.2. Osnovne dimenzije klastera	60
2.2. OSNOVNE KATEGORIJE KLASTERA	66
2.2.1. Industrijski, regionalni i na znanju zasnovani klasteri	67
2.2.2. Inovativni klasteri.....	68
2.3. SPECIFIČNI DOPRINOSI KLASTERA EKONOMSKOM RASTU I RAZVOJU.....	70
2.3.1. Klasteri i inovacije	71
2.3.2. Klasteri i ekonomski razvoj regiona	72

2.4. EVROPSKA INSTITUCIONALNA PODRŠKA RAZVOJU KLASTERA	74
---	----

DEO II. PROCES RAZVOJA KLASTERA U ZEMLJAMA EVROPSKE UNIJE I U REPUBLICI SRBIJI 81

GLAVA 3. EVROPSKA ISKUSTVA U RAZVOJU KLASTERA 83

3.1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI ASPEKTI MAPIRANJA KLASTERA 83

3.1.1. Aktivnosti mapiranja klastera 84

3.1.2. Metodologija mapiranja klastera 86

3.1.3. Rezultati mapiranja Evropskog klaster opservatorija 87

3.2. ISKUSTVA ODABRANIH EVROPSKIH ZEMALJA U RAZVOJU KLASTERA 92

3.2.1. Španija 92

3.2.2. Odevni klaster u Galiciji 98

3.2.3. Danska 105

3.2.4. Biomedico klaster u Severnom Jutlandu (Danska) 110

3.2.5. Slovenija 112

3.2.6. Slovenački automobilski klaster 121

3.2.7. Italija 126

3.2.8. Rimski filmski klaster 130

3.2.9. Belgija 134

3.2.10. Valonski klaster za klinička istraživanja Aresa 138

3.3. KOMPARATIVNA ANLIZA PROCESA I POLITIKA RAZVOJA KLASTERA U ODABRANIM EVROPSKIM ZEMLJAMA 140

GLAVA 4. ISKUSTVA SRBIJE U RAZVOJU KLASTERA 146

4.1. POLITIKA RAZVOJA KLASTERA 146

4.2. POSTOJEĆI POSLOVNI KLASTERI 152

4.3. PERSPEKTIVE RAZVOJA KLASTERA 160

DEO III. UNAPREĐENJE RAZVOJA KLASTERA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U SRBIJI 163

GLAVA 5. ALTERNATIVE ZA UNAPREĐENJE RAZVOJA KLASTERA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U SRBIJI	165
5.1. SMERNICE ZA UNAPREĐENJE POLITIKE RAZVOJA KLASTERA	165
5.2. PREDLOZI PROIZVODNO-ROBNIH GRUPA POGODNIH ZA FORMIRANJE KLASTERA	174
5.2.1. Rakija šljivovica	175
5.2.2. Tekstilna industrija	177
5.3. KONKRETNE MOGUĆNOSTI UKLJUČIVANJA DOMAĆIH MSP U LANCE SNABDEVANJA GLOBALNIH KOMPANIJA	180
5.3.1. Očekivana uloga kompanije "Fiat" u kreiranju lanca snabdevanja u srpskoj automobilskoj industriji	180
5.3.2. Potencijalna uloga kompanije "Ikea" u kreiranju lanca snabdevanja u srpskoj industriji nameštaja	185
5.3.3. Mogući efekti ulaska kompanije "Danone" na srpsko tržište	192
GLAVA 6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	203
LITERATURA	211
O AUTORU	1

PREDGOVOR

Poštovani čitaocē,

Monografija koja je pred Vama nastala je kao rezultat višegodišnjih istraživačkih napora autora sa željom da se na jednom mestu obuhvate teorijska saznanja iz oblasti formiranja i razvoja klastera malih i srednjih preduzeća, komparativna analiza praksi i politika razvoja klastera u odabranim evropskim zemljama i identifikacija mogućnosti za formiranje klastera u privredi Srbije i posebno u određenim proizvodno-robnim grupama. Šira primena koncepta i intenzivnija institucionalna podrška razvoju klastera treba da omogući unapređenje poslovnih performansi sektora malih i srednjih preduzeća i posledično njegov veći doprinos ekonomskom rastu i razvoju Srbije.

Da je problematika koja se u ovoj monografiji razmatra aktuelna i relevantna potvrđuju dve spoznaje. Pre svega, mala i srednja preduzeća su najefikasniji segment privrede Srbije i nosioci privrednog rasta i razvoja. Generišući u proseku oko 2-3 zaposlenosti, prometa i bruto domaćeg proizvoda i približno 50% izvoza, uvoza, profita i investicija nefinansijskog sektora, ova preduzeća su značajan faktor oporavka domaće privrede. U godinama koje dolaze jedan od prioritarnih ciljeva ekonomske politike Srbije odnosiće se upravo na puno iskorišćavanje potencijala malih i srednjih preduzeća u smislu njihovog doprinosa razvoju privrede i smanjenju siromaštva. Sa druge strane, udruživanje po konceptu klastera omogućava malim i srednjim preduzećima da otklone barijere koje stoje na putu njihovog razvoja, kao i da značajno unaprede svoju konkurentsku poziciju. Koordinacijom aktivnosti unutar klastera, preduzeća zajednički ostvaruju efekte ekonomije obima i optimalnu iskorišćenost kapaciteta i uspevaju da se specijalizuju u obavljanju svojih bazičnih aktivnosti pri čemu unapređuju efikasnost.

Koncept klastera malih i srednjih preduzeća je nedovoljno zastupljen u domaćoj naučnoj i stručnoj javnosti zbog čega je prilikom stvaranja ove monografije namera autora bila da doprinese unapređenju teorijskih i praktičnih znanja iz ove oblasti, ali što je još važnije i njegovoj široj primeni u privredi Srbije kroz sugestije državi na polju unapređenja

politike razvoja klastera i identifikaciju proizvodno-robnih grupa pogodnih za formiranje klastera. Cilj istraživanja u okviru ove monografije je ukazivanje na neophodnost unapređenja politika, programa i inicijativa u funkciji povećanja mogućnosti za formiranje i razvoj klastera u privredi Srbije, isticanje značaja uloge države i sugerisanje osnovnih pravaca budućih aktivnosti Vlade, uz uvažavanje iskustava i primera dobrih praksi razvijenih evropskih zemalja. Posebna pažnja usmerena je na neophodnost afirmacije i implementacije koncepta klastera u kontekstu ostvarivanja potencijalnih ekonomskih efekata investicija stranih kompanija u Srbiju, što je od izuzetne važnosti imajući u vidu da se nizak nivo konkurentnosti domaćih preduzeća smatra jednim od ključnih problema u privredi Srbije.

Posebna vrednost ove monografije proističe iz detaljne obrade i komparativne analize praksi i politika razvoja klastera u odabranim evropskim zemljama (Španija, Danska, Slovenija, Italija i Belgija), analize postojećih individualnih klastera u tim zemljama (Odevni klaster u Galiciji, Biomedico klaster, Slovenački automobilski klaster, Rimski filmski klaster i Klaster za klinička istraživanja Aresa), kao i sprovedenog terenskog istraživanja nad postojećim klasterima u privredi Srbije odabranim po kriterijumu faze razvoja u kojoj se nalaze. Anketirano je šest klastera sa teritorije Republike Srbije od kojih se tri nalaze u trećoj, dva u drugoj i jedan u nultoj fazi razvoja. Anketni upitnik se sastojao iz dva dela pri čemu se prvi odnosio na probleme klastera i njegovih članica, a drugi na željene odnosno očekivane mere institucionalne podrške. Rezultati istraživanja omogućili su sistematizaciju osnovnih karakteristika, prednosti, nedostataka i specifičnosti analiziranih politika, praksi i iskustava u odabranim evropskim zemljama i klasterima i u Srbiji. Osnovna ideja autora prilikom sprovođenja istraživanja je bila da se, sa jedne strane, na osnovu primera dobre prakse obogate relevantna znanja i iskustva, daju smernice za unapređenje postojeće politike razvoja klastera i predlože proizvodno-robne grupe pogodne za formiranje klastera u Srbiji i, sa druge strane, na osnovu ocene stanja postojećih klastera obezbedi informaciona osnova za identifikovanje alternativa za unapređenje razvoja klastera malih i srednjih preduzeća u privredi Srbije.

U istraživanju je, u skladu sa predmetom, postavljenim ciljevima i očekivanim naučnim doprinosom, primenjeno više naučnih metoda. Metod studije slučaja je omogućio sagledavanje uloge sektora malih i srednjih preduzeća kao osnovne pokretačke snage privrednog razvoja u savremenim

tržišnim ekonomijama, kao i ukazivanje na značaj formiranja klastera u funkciji unapređenja konkurentnosti, inovativnosti i izvoznih performansi malih i srednjih preduzeća i privrede kao celine. Metod deskripcije je našao primenu u nastojanju da se definiše pojam klastera, prikažu njegove osnovne karakteristike, ekonomski uticaj i kategorije i opišu aktivnosti mapiranja klastera, politike, programi i inicijative za razvoj klastera. Metod komparativne analize je poslužio za uporednu analizu iskustava i praksi evropskih zemalja u procesu formiranja klastera, kao i za poređenje karakteristika i uspešnosti odabranih individualnih klastera. Induktivno-deduktivni metod pomogao je prilikom identifikovanja mogućnosti za formiranje klastera u privredi Srbije i izvođenja zaključaka u pogledu njihovih potencijalnih efekata na unapređenje poslovnih i izvoznih performansi malih i srednjih preduzeća. Na osnovu metoda projekcije izvršena je projekcija povećanja poslovnih i izvoznih performansi malih i srednjih preduzeća, pod pretpostavkom udruživanja u klastere i uključivanja u lance snabdevanja multinacionalnih korporacija.

U želji da ova monografija ima što veću praktičnu korisnost za kreatore ekonomske politike, naučnu i stručnu javnost u Srbiji, autor je analizirao potencijalne efekte ulaska multinacionalnih korporacija na domaće tržište na povećanje poslovnih performansi malih i srednjih preduzeća u lancima snabdevanja, kao preduslova formiranja uspešnih klastera u različitim industrijama, i to kroz dva hipotetička primera ("Danone" i "Ikea") i jedan aktuelan primer ("Fiat").

Na kraju, mada nikako najmanje važno, na ovom mestu želim da izrazim zahvalnost ljudima bez čije nesebične pomoći i podrške ove monografije verovatno ne bi ni bilo.

Pre svega, veliku zahvalnost dugujem dragom profesoru dr Slobodanu Aćimoviću na podršci i dragocenim sugestijama i savetima koji su ne samo doprineli kvalitetu ove monografije već su i u priličnoj meri usmerili tok mog naučnoistraživačkog rada.

Posebno se zahvaljujem i dr Srđanu Redžepagiću na više nego korisnim komentarima i predlozima za unapređenje originalnog teksta.

Izuzetnu zahvalnost dugujem svim klasterima koji su učestvovali u popunjavanju anketnog upitnika i na taj način mi obezbedili inpute za realnije sagledavanje problema i iznalaženje mogućih rešenja.

Posebnu zahvalnost za bezgraničnu podršku, razumevanje i ljubav dugujem svom suprugu Viktoru i kćerki Sari i svojim roditeljima Snežani i Avramu kojima i posvećujem ovu knjigu.

U Beogradu, novembar 2012.

Autor

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

334.713:334.758(497.11)

БЕРАХА, Исидора, 1980-

Alternative za unapređenje razvoja
klastera malih i srednjih preduzeća u Srbiji
/ Isidora Beraha. - Beograd : Institut
ekonomskih nauka, 2012 (Beograd : Čigoja
štampa). - 219 str. : graf. prikazi, tabele ;
25 cm

Autorkina slika. - Tiraž 500. - O autoru:
str. [221]. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija: str.
211-219.

ISBN 978-86-80315-97-3

а) Мала привреда - Кластери - Србија
COBISS.SR-ID 194694668

„Značaj monografije ogleda se ne samo u svestranoj obradi koncepta klastera već i u analizi mogućnosti za njegovu širu primenu u privredi Srbije. Komparativnom analizom odabranih evropskih klastera u kombinaciji sa rezultatima istraživanja, sprovedenog nad postojećim domaćim klasterima, obezbeđena je temeljna osnova za davanje sugestija državi na polju unapređenja politike razvoja klastera u Srbiji i identifikaciju proizvodno-robnihi grupa pogodnih za formiranje klastera, u čemu je prepoznat dragocen značaj ove monografije.“

prof. dr *Slobodan Ćimović*, Ekonomski fakultet, Beograd

„Naučni doprinos monografije proističe iz rezultata istraživanja, odnosno komparativne analize odabranih evropskih i postojećih srpskih klastera, čime je obezbeđena informaciona osnova za sistematizaciju alternativa za razvoj klastera malih i srednjih preduzeća u Srbiji. Poseban naučni doprinos se ogleda u konkretnim sugestijama državi na polju unapređenja politike razvoja klastera u Srbiji, identifikaciji proizvodno-robnihi grupa pogodnih za formiranje klastera i analizi konkretnih mogućnosti razvoja domaćih lanaca snabdevanja i unapređenja poslovnih i izvoznih performansi malih i srednjih preduzeća udruženih u klastere.“

Dr *Srdan Redžepagić*, Institut ekonomskih nauka, Beograd

ISBN 978-86-80315-97-3

9 788680 315973